

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

A kiállítás-sorozat weboldala: classics.mfab.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya

1914–2014: százéves az antik terrakotta-gyűjtemény

Paul Arndt (1865–1937) tiszteletére

Alapításának hivatalos, 2008-as centenáriuma után a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye okkal ünnepelheti „második megalapításának” évfordulóját 2014 őszén, éppen száz évvel Paul Arndt hatszázötven tételes terrakotta kisplasztikai gyűjteményének megvásárlása után. Ez a vásárlás nemcsak az addig nálunk őrzött tárgyak számszerű megsokszorozását jelentette, hanem annál jóval többet: a gyűjteményt elindította a jelenlegi vásárlások által is követett fejlődési irányba, műfajában és perspektíváiban újította meg.

A Szépművészeti Múzeum alapításának idején érvényes koncepció szerint az antik műtárgyak szerepe az új múzeumban lényegében a plasztikai műfaj művészeti szempontból kiemelkedő alkotásainak képviselője volt, és erre a célra ekkor még elegendőnek látszott a legfontosabb ókori szobrászati alkotások gipszmásolatainak kiállítása. 1908-ban azonban mégis sor került az első vásárlásra, amely eredeti ókori alkotásokkal egészítette ki az „antik plasztikai gyűjteményt”. Ennek az alapító eseménynek is ugyanaz a két személy volt a főszereplője:

1. kép

2. kép

3. kép

az első, (egy kivétellel) márvány nagyszobrászati emlékekből álló, százharmincöt darabos gyűjteményt szintén Paul Arndttól vásárolta a múzeum, az akkor még a Nemzeti Múzeumban dolgozó Hekler Antal (1882–1940) szakértői javaslatára, aki hat évvel később, immár a Szépművészeti Múzeum antik plasztikai osztályának vezetőjeként a terrakotta gyűjtemény vásárlását bonyolította. A müncheni műgyűjtő-archeológus és az antik régészet és művészettörténet magyarországi megalapítója szakmai-szellemi gyökerei közösek voltak, és valószínű, hogy együttműködésük nélkül a klasszikus antikvitás művészeti emlékeinek máig egyetlen, átfogó hazai gyűjteménye nem vagy nem így jött volna létre.

Paul Arndt (1865–1937) előbb Lipcsében, majd Münchenben tanult klasszika archeológiát, vagyis azokban a központokban, ahol ez a tudományág voltaképpen megszületett a 19. század második felében. Müncheni mestere, Heinrich Brunn mellett a tudományos karrier útján indult el és részben az ő ösztönzésére és munkásságát folytatva vágott bele az 1890-es években az antik művészet emlékeit átfogó, illusztrált gyűjteményekben hozzáférhetővé tevő publikációk létrehozásába: ezek közül talán a legfontosabb a W. Amelung közreműködésével 1893-tól kiadott sorozat, a *Photographische Einzelaufnahmen antiker Skulpturen*, amely több nemzedéken keresztül szolgált az antik szobrászat kutatói számára korszerű és mással nem helyettesíthető segédeszközként. 1894-től kezdve, amikor Brunnt Adolf Furtwängler, a 19. századi német archeológiai

4. kép

5. kép

hagyomány utolsó nagy alakja követte a müncheni katedrán, Arndt független tudósként és magángyűjtőként folytatta tevékenységét. Müncheni háza a német klasszika archeológia és antik műgyűjtés informális központjává vált, szakértőként és olykor mecénásként is támogatta számos európai közgyűjtemény kialakulását és fejlődését. Tájékozottsága és kapcsolatrendszere lehetővé tette számára, hogy nyomon kövesse a klasszikus antikvitásnak a századfordulón ismert lelőhelyein folyó felfedezéseket és ásatásokat, enciklopédikus szakmai műveltsége és kritikai érzéke pedig a piacon forgó antik tárgyak elsőrangú ítészévé tette. Miközben kutatói publikációs tevékenységet is folytatott, teljesítménye ma elsősorban az antik művészet 20. századi múzeumi gyűjtésének és rendszerezésének megalapozásában mondható jelentősnek. Arndt rendszeres szakértői és közvetítői szerepet töltött be a müncheni Antikensammlung, a koppenhágai Ny Carlsberg Glyptothek és az amsterdami Allard Pierson Museum gyűjteményeinek fejlesztésében is. A müncheni Antikensammlungnak egy antik kistárgyakból álló saját gyűjteményt is adományozott; a Ny Carlsberg Glyptothek részben az ő közreműködésével szerzett antik szoborgyűjteményének nagy képtáblákkal illusztrált, monumentális katalógusa szintén Arndt műve (*La Glyptothèque Ny Carlsberg. Les Monuments Antiques*. München, 1896–1912).

A budapesti Szépművészeti Múzeum antik gyűjteményének születésében játszott szerepe nagyrészt Heklerrel való ismeretségének köszönhető, aki 1904-től Münchenben Furtwängler tanítványa volt, és néhány szakmai tárgyú levél tanúsága szerint hazatérése után Arndttal is kapcsolatban maradt. Így került sor arra, hogy 1908-ban Arndt márványgyűjteményét az újonnan alapított budapesti múzeum vásárolja meg. Arndt ezután közvetlenül is folytatta önkéntesnek mondható szaknácádói tevékenységét a Szépművészeti Múzeum szolgálatában, így egyebek mellett már 1910-ben felajánlotta egy antik kistárgyakból álló gyűjtemény eladását is Budapestnek. Ahhoz azonban, hogy legalább a terrakotta kislasztikai gyűjtemény a Szépművészeti Múzeumba kerüljön, alapvető koncepció-

váltásra volt szükség: az elsősorban a művészeti akadémiák igényeinek kielégítésére szánt plasztikai gyűjtemény antik részlege helyett egy olyan gyűjtemény elgondolására, amely történeti szemlélettel, lehetőség szerint teljességre törekedve

6. kép

7. kép

és még ha nagyrészt töredékes vagy éppen kisméretű tárgyak által is, de eredeti műveken keresztül mutatja be az ókor tárgyi kultúráját. Ennek a szakmai váltásnak jött el az ideje 1914-ben Hekler kinevezésével, és ennek vált döntő lépésévé Arndt terrakotta-gyűjteményének megvásárlása. A hatszázötven tétel a múlt század elején ismert minden jelentősebb antik lelőhely terrakotta-termeléséből és szinte minden műfajból tartalmazott tárgyakat, minden egyes tételt a gyűjtő gondos dokumentációjával kísérve. (Arndt nevezetes „cédulái”, amelyeket az Antik Gyűjtemény a mai napig őriz, nemzedékeken keresztül a tárgyak katalogizálásának kiinduló forrásául szolgáltak.)

Az itt bemutatott válogatás célja e gyűjtemény sokrétűségének és tágas horizontjainak érzékeltetése. A kiállított tárgyak mindegyike a száz évvel ezelőtti vásárlásból származik, túlnyomó többségükben azonban az 1930-as, Oroszlán Zoltán által gondozott kiállítás óta nem került a nagyközönség elé. Többségükre az jellemző, amit egy hasonló gyűjtemény eladásakor Arndt az amsterdami Allard Pierson múzeum vezetőjének írt: nem éppen főművek, de jellemzőek az antik kultúra egy-egy korszaka és régiója vizuális kultúrájára. Az együttes kronológiai határai az Égeikum bronzkoráig nyúlnak vissza: a kiállított legkorábbi emlékek a mykénéi kultúra késői szakaszának, a Kr. e. 12–11. századnak a jellegzetes terrakotta kistárgyai (1. kép). Ezeknek a „primitíveknek” a beemelése a plasztikai gyűjteménybe ellentmondott a gyűjtendő tárgyak körét csak a klasszicizmus esztétikája szerint értelmezhető művészi stí-

lusban mintázott szobrászati emlékekre szűkítő szemléletnek. Ugyanez áll a jóval későbbi (Kr. e. 6. századi), de absztrakciójuk fokában nagyon hasonló boiótiai „lécidolokra” és a ciprusi archaikus terrakottákra is, amelyek szintén képviseltetve vannak a gyűjteményben. A kevés, de jó minőségű, érett archaikus stílusú darab példája a töredékességében is nagyszobrászati igényű, Dél-Itáliából származó, de kis-ázsiai görög központra jellemző stílusú női mellkép (*protomé*; 1. kép).

A legnépesebb csoportot az világ múzeumaiban is legnagyobb számban látható hellénisztikus kori terrakottaszobrocskák csoportja alkotja (2. kép), elsősorban is az úgynevezett Tanagrinaké (a boiótiai Tanagra lelőhelyről elnevezett, zsánerszerű nőalakoké), amelyek divatja már az előző századfordulón hódított Európa műkereskedelmében, Arndt kissé eltúlzott megállapítása szerint azonban a 20. század első évtizedében „Budapestten el sem tudták képzelni, hogy néznek ki”. A hellénisztikus kisplasztika változatos formavilágát képviseli két mitológiai témájú, kisázsiai darab is: egy lebegő Erös az ún. pihe-nő típusból (3. kép) és egy patetikus fejtartású büszt, amelynek arcán a satyros-arcok és a pergamoni művészetben a Kr. e. 3. században kialakult galata-ábrázolások (vagyis a Kis-Ázsiába betörő kelta csoportokkal folytatott összecsapások nyomán a görög művészetben megfogalmazott, hosszú utóéletű barbár fiziognómiák) vonásai keverednek.

Az antik terrakottaplasztika emlékanyagában számos múzeumban megtalálhatók a terrakották készítéséhez hasz-

nált negatív formák. Arndt Budapestre küldött gyűjteménye e tekintetben sem lehetett hiányos. Az itt bemutatott példány mindkét oldalán az égetés előtt bekarcolt betűsor, talán a készítő mester rövidített szignatúrája olvasható, de a belőle ki-formálható kompozíció is ritkaságnak számít: rövid tunikája és phrygiai sapkája révén mitológiai pásztor-alakkal (talán Attiszszal) azonosítható figura játszik pánsípon, tájképi háttér előtt.

A gyűjtemény teljessége megkövetelte továbbá, hogy épületek díszítésére szolgáló terrakotta elemek is szerepeljenek benne: ennek a műfajnak két szép itáliai példája az épületsarokra készített, nagyméretű női fej (4. kép) és egy jól megmaradt színes festése miatt is különleges antefix (5. kép). A terrakotta nagyszobrászat főleg Dél- és Közép-Itáliában virágzó műfajából egy kiemelkedő minőségű töredék illusztrálja Arndt válogatásának gondosságát: egy vörösre festett,

csészét tartó, közel életnagyságú kéz egy közép-itáliai terrakottaszoborról (6. kép).

A „klasszikus antikvitás” határait Arndt gyűjteménye nemcsak időben, hanem földrajzi kiterjedésében is feszegette: a gyűjteménybe – a császárkori római emlékeken túl – a késő ókori Egyiptomi jellegzetes terrakottái közül is számos darab jutott, amelyek tematikus változatosságát és formai egységét itt három kiemelt példa illusztrálja (7. kép). Arndt és Hekler, a 19. századi archaeológiai hagyomány két kiváló tanítványa ezzel egy olyan gyűjtemény előfeltételeit teremtette meg a budapesti Szépművészeti Múzeumban, amely az antik művészet történetét kutató tudomány 20. század eleji fordulatának szellemében kiterjesztette érdeklődését a „klasszikuson” túlra, egyszersmind felmondta a „nagy művészet” és „iparművészet” kategóriái közti merev különbségtétel szabályát is.

Irodalom

- Nagy Á. M. 2014. *Classica Hungarica. A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének első évszázada (1908–2008)*. Budapest.
- Lullies, R. – Schiering, W. 1988. *Archäologenbildnisse*. Mainz am Rhein, 158–159.
- Fuchs, W. „Arndt, Paul”: *Enciclopedia dell’Arte Antica e Orientale* ([http://www.treccani.it/enciclopedia/paul-arndt_\(Enciclopedia-dell’-Arte-Antica\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/paul-arndt_(Enciclopedia-dell’-Arte-Antica)/))
- Oroszlán Z. 1930. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum antik terrakotta gyűjteménye*. Budapest.

Az évszak műtárgya – 2014. ősz
Szépművészeti Múzeum, Reneszánsz Csarnok
2014. szeptember 16. – 2014. december 7.
A fényképeket Mátyus László készítette